

УДК [94(478):322]»14/18»

Дмитро Чучко

МАТЕРІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЦЕРКОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ З БОКУ ГОСПОДАРІВ МОЛДАВІЇ В XV–XIX СТ.

У статті автор розглядає комплекс проблем, пов'язаний практикою матеріальної підтримки церковних інституцій молдавськими правителями в XV–XIX ст. Також аналізуються основні види матеріального забезпечення Православної церкви в Молдавії її правителями відповідно до цілей та причин дарувань. Крім того, висвітлюється, в контексті матеріальної підтримки церковних інституцій з боку господарів Молдавії, питання практики преклоніння місцевих монастирів закордонним православним святиням, яка стала поширюватися на теренах Молдавії на рубежі XVI–XIX ст.

Ключові слова: матеріальна підтримка, церковні інституції, Молдавія, господар, «преклонені» монастирі.

У контексті вивчення питання державно-церковних взаємин, на особливу увагу заслуговує матеріальний аспект підтримки церкви, який, на наш погляд, став одним із наріжних каменів стосунків між державою та церковними інституціями та служив чітким унаочненням їх тісної взаємодії. Таким чином метою даної статті є висвітлення практики матеріальної підтримки церковних інституцій молдавськими правителями в XV–XIX ст. як результату державно-церковної взаємодії.

Питання щодо матеріальної підтримки Православної церкви державною владою було вперше порушено в історіографії ще на рубежі XIX–XX ст. Зокрема, з-поміж відомих дослідників останньої третини XIX – першої чверті XX ст., які безпосередньо досліджували історію Молдавської Церкви, й, зокрема, її матеріальне становище, можна згадати видатного дореволюційного російського богослова та історика Церкви Ф. Курганова [12]. Насамперед, привертає увагу його фундаментальна робота «Наброски и очерки по истории Румынской Церкви», у якій він послідовно розглядає ґенезу Православної церкви Молдавії та її роль у підтримці молдавських господарів. Варто відзначити, що ця, ще дореволюційна робота, й досі не втратила свого значення.

Серед радянських фахівців, які приділяли значну увагу матеріальному становищу Молдавської православної церкви, можна виділити А. Бабія [9]. Зокрема, в його праці «Православ'я в Молдавії: історія та сучасність» простежується намагання розкрити мотиви та види матеріальної підтримки Церкви правителями Молдавії.

Сучасна історіографія з проблеми матеріальної підтримки церкви залишається доволі незначною. Нині доречно згадати Н. Ерундова [11], який, досліджуючи питання секуляризації монастирського майна в об'єднаному князівстві Валахії та Молдавії за правління князя Александра Кузи, здійснив невеликий екскурс в історію матеріального становища православної Церкви Молдавії на початку XIX ст. Окремо слід виділити й працю сучасного українського дослідника М. Чучка [16]. Зокрема, в контексті вивчення соціорелігійного чинника в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини ним була приділена увага й матеріальному забезпеченню Православної церкви в Молдавії її правителями.

На відміну від історіографії, джерельна база з проблеми є досить широкою, що дозволяє всебічно дослідити питання матеріальної підтримки церковних інституцій в Молдавії в XV–XIX ст. [1–6].

Безумовно, канонічне оформлення економічних підвалин існування церковної організації в Молдавії було пов'язане з визнанням на офіційному рівні в 1401 р. Константинопольським Патріархом легітимності Молдавської православної митрополії з кафедрою в Сучаві [15, с. 324]. Структурно оформившись та здобувши певну автономію власних церковних структур від Константинополя, православна Молдавська митрополія з початку XV ст. почала активно накопичувати земельні володіння та інші матеріальні ресурси за рахунок пожертвувань з боку господаря Молдавії, членів його родини та молдавських бояр. Одним із перших свідчень таких матеріальних пожертв з боку правителів країни, є грамота господаря Олександра Доброго від 16 вересня 1408 р., якою він «...за душі раніше спочивших господарів предків наших і за здоров'я господства нашого дали ми церкві святої П'ятниці, що на Романовому Торгу, де лежить спочила мати наша княгиня Анастасія, дали ми церкві тій два села в нашій землі Молдавській: одно є Левкушівці з млином що на криниці, а інше, за Молдовою (назва річки. – Д. Ч.), де був Братул. І дали ми тій же церкві брід від Молдови що нижче Романового Торгу і сторони тої волості, то усе ми

дали тій церкві святої, нареченої П'ятницею з усім доходом на віки вічні» [5, с. 60–61]. Як видно з цитованого документу, у ньому чітко вказано які саме матеріальні блага були пожертвовані церкві св. Параскеви П'ятниці у м. Роман. Більш того, набута цією церквою власність звільнялася від усіх податків, котрі інші церкви сплачували. Це безперечно давало можливість вищезгаданому храму, який став місцем спочинку княгині Анастасії, отримати гарну матеріальну базу. Варто відзначити, що таким же чином Олександр Добрий обдаровував й інші святі храми та обителі по всій Молдавській землі упродовж всього свого правління [5, с. 95, 116, 212, 311, 392]. Його справу зі зміцнення Православної церкви в Молдавії через матеріальні пожертвування продовжили наступні правителі країни. Зокрема, активні заходи у цій справі спостерігаємо упродовж XV–XVI ст., коли правителі Молдавії не лише наділяли церковні інституції певними матеріальними благами, але й надавали їхнім володінням право імунітету. Найбільше таких грамот видали Штефан Великий, Петро Рареш та Олександр Лепушняну [16, с. 175]. Безперечно, така політика воєвод викликала схвалення з боку молдавських православних ієрархів, які підносили за таких благовірних господарів молитви подяки. Водночас, такі щедрі пожертвування з боку молдавських господарів та членів їх родин, а також бояр зробили монастирські обителі та архієрейські кафедри (Молдавську митрополію, єпископства в Романі, Радівцях та Хуші. – Д. Ч.) великими землевласниками. За приблизними підрахунками дослідників, церковні володіння хоча за масштабами й поступалися світським, проте відзначалися постійним зростанням. Зокрема, з кінця XIV – до початку XVI ст. обсяг земельних володінь Православної Церкви в Молдавії зріс до 216 сіл, або ж на 13 % від загальної кількості землеволодінь по всій країні. З цієї кількості маєтків, основна маса припадала на декілька великих монастирів. Зокрема, за підрахунками радянського дослідника О. Бабія, єпископія в Радівцях, кафедра якої була в монастирі Богдана, володіла 44 селами, Путнянський монастир – 38, Бистрицький – 33, Нямецький – 24 [9, с. 11].

Встановлення в першій третині XVI ст. османського протекторату над Молдавією не вплинуло на темпи зростання церковних володінь в країні, оскільки турки не втручалися в церковні справи молдавської землі. Будучи васалами Османської Порти, господарі Молдавії продовжували жертвувати архієрейським кафедрам та монастирям значні земельні угіддя, а також ставки, пасіки та виноградники, надаючи при цьому церковним володінням право імунітету [6, с. 34–35, 97–98]. Лише в горішній частині Молдавії, за твердженням колишнього господаря Димитрія Кантемира, нараховувалося близько двохсот великих монастирів [2, с. 266]. У той же час упродовж кінця XVI–XVII ст., в усій Молдавії, завдяки зусиллям господарів, з'явилася ціла низка нових монастирських обителей. Літописець Мирон Костін, наприклад, відзначаючи активну діяльність щодо матеріальної підтримки Православної церкви господаря Мирона Барновського, який правив на початку XVII ст., писав: «Після тієї служби, що здійснив Барновський воєвода султана в Очакові, його правління на радість всій країні було сповнене турботи про благо Землі нашої і присвячене справам богоугодним. І закінчив він будівництво великого монастиря біля міста Ясси, що зветься Свята Марія, а після монастир Хинкул, в горах який, і обитель Драгомирна побудував він же за задумом митрополита Крїмки неподалік від міста Сучави, а обитель Бирнова біля Ясс, яку потім завершив воєвода Дабіжа. Це враховуючи церкви, а було їх поставлено в багатьох місцях, і церкву Святого Іоанна теж ним споруджена» [3, с. 64]. Як видно з наведеної цитати, літописець схвально оцінює діяльність господаря у справі побудови нових монастирів і храмів, бо це було, за його словами, «богоугодною справою» [3, с. 64].

Характерно, що молдавські господарі надавали право імунітету церковним володінням не лише панівній в країні офіційній Православній церкві. Так, окремі воєводи, відзначаючись релігійною толерантністю, надавали привілеї представникам інших християнських східних конфесій, які переселялися до молдавської землі. Наприклад, ще в 1401 р. господар Олександр Добрий на прохання Константинопольського патріарха дозволив вірменам-григоріанам заснувати в Сучаві власну єпархію, а також запросив переселитися до Молдавії у 1418 р. 3000 вірменських родин. Воєвода Штефан Великий розселив в країні кримських вірмен після завоювання Криму османами. Господар Антоні Русет (1675–1678 рр.) надав привілеї вірменській єпархії в Сучаві, пообіцявши також звільнити вірменських переселенців від податків [7, с. 167–168].

У кінці XVII – на початку XVIII ст. на територію Молдавського князівства стали переселятися російські старообрядці, яких переслідували офіційна церква і державна влада на батьківщині. Наприкінці XVIII ст. молдавські господарі-фанаріоти Олександр-Костянтин Маврокордато (1782–1785 рр.) та Олександр-Іоан Маврокордато (1787–1792 рр.) дарували старовірам-переселенцям самостійність та свободу в справах віри, а також право заснування церков, монастирів та скитів [13, с. 40]. На початку XIX ст. права російських старообрядців були підтверджені й іншими воєводами Молдавії. Зокрема, господар-фанаріот Олександр Мурузі у грамоті від 22 грудня 1804 р. надавав право імунітету церквам, скитам, священникам та монахам старовірам, але за умови приймати до своїх громад лише липован [13, с. 40].

Як покровителі офіційної Православної церкви в молдавській землі, господарі Молдавії турбувалися також про підтримку православних святинь за межами країни. Наприклад, вони робили пожертви православним церквам Львова, жертвували володіння в північній частині Молдавії Великому скиту Манявському в Галичині, що знаходились тоді в Речі Посполитій. Але особливим предметом турботи господарів здавна були святині православного Сходу, які знаходились під владою османів. Вже Стефан Великий і Олександр Лепушняну робили пожертви для монастирів гори Афон в Халкідіці. Знаковим явищем у справі матеріальної підтримки закордонних святинь Єрусалиму, Патмосу, Епіру, святих гір Синаю і Афону стала передача воєводами у їхню власність («преклоніння» – примітка автора) багатих молдавських монастирів. Ця практика набула поширення у XVI – першій половині XIX ст. Аналізуючи питання «преклонених» обителів в контексті дослідження секуляризації володінь східних монастирів й церков на території Валахії та Молдавії, російська дослідниця Л. Герд вказувала на те, що впродовж XVII–XVIII ст. молдавські господарі та члени знатних молдавських родів робили пожертви не тільки місцевим монастирям, але й грецьким монастирським обителям ряду областей християнського Сходу. Для матеріального забезпечення східних монастирів вони передавали у власність («преклоняли») цим обителям, а також Святому Гробу, Александрійському та Антіохійському Патріархатам обширні земельні володіння, які складали близько 1/4 території Молдавії та Валахії [10, с. 8]. Причину появи на теренах Молдавії «преклонених» монастирів автор «Опису Молдавії» колишній господар Димитрій Кантемир пов'язував із прагненням молдавських воєвод убезпечити місцеві монастирі, якими вони опікувалися, від руйнувань після їх смерті або ж занепаду. З цією метою ці обителі присвячували одній із великих лавр, які, відповідно, знаходилися в Єрусалимі, на горі Синай чи Святій горі Афон [2, с. 280]. Відомий російський дослідник Ф. Курганов теж дотримувався цієї думки, відзначаючи: «Із всіх цих фактів безсумнівно те, що присвячені монастирі при місцевих господарях Молдавії і виникненням своїм, і походженням зобов'язані благочестивим їх почуттям, їх релігійності та піклуванню про православну віру» [12, с. 141]. Крім молдавських господарів у якості жертводавців матеріальних благ «преклоненим» монастирям виступали також молдавські боярські родини. За твердженням Ф. Курганова, «Бояри, в свою чергу, вмираючи, також, зазвичай заповідали певну частину своїх маєтків в повне і вічне володіння християнським святиням та обителям, які знаходилися в країнам повністю зайнятих невірними, які піддавалися більше інших їх розоренню і гнобленню, і тому потребували допомоги...» [12, с. 143–144]. Цікавим, щодо згаданого питання, є свідчення інока Парфенія (Агеева), який, подорожуючи на Афон через Молдавське князівство, звернув увагу на обширні монастирські володіння у цій землі, зауважуючи, що «вільної землі в Молдавії немає, вона або господська, або монастирська» [4, с. 147]. А далі уточнює, що «...по всій Молдавії знаходиться до 300 монастирів, які належать до інших монастирів, а самостійних не більше 60. Багато є й скитів» [4, с. 147]. Тобто, на час подорожі інока Парфенія тенденція до зростання «преклонених» монастирів призвела до превалювання останніх над власне місцевими («не преклоненими») монастирськими обителями.

Таким чином, матеріальні пожертви отримували й «преклонені монастирі». Вони звільнялися правителями від податків, а свої прибутки, діючи на теренах Молдавії в якості метоха, передавали святиням Афону, Синаю чи Єрусалиму. Такого роду пожертви з боку молдавських правителів, представників їх сімей та бояр, дозволяють нам умовно поділити види матеріального забезпечення Православної Церкви в Молдавії відповідно до цілей та причин дарувань на декілька мотиваційних типів.

До першого типу мотивації можна віднести матеріальні вигоди, які отримувала держава, і зокрема господар, від оподаткування церковного майна. Оскільки, лєвова частка земельних володінь перебувала у монастирській власності, то на плечі монастирів лягав і основний податковий тягар. Підтвердження цього знаходимо в «Описі Молдавії» Д. Кантемира, який зауважував, що «всі монастирі щорічно платять податки господарю в залежності від майнового стану їх володінь, митрополиту ж і єпископам нічого не зобов'язані платити» [1, с. 184].

Як окремих мотиваційний тип слід виділити прагнення молдавських господарів до зміцнення позицій Православної церкви на теренах князівства. І не лише тому, що церква в особі духовенства підтримувала владу господарів, але й з огляду на те, що переважна більшість вищих церковних ієрархів Молдавії перебувала у родинних стосунках з правителями країни або належали до визначних боярських родин.

Традиція ставити митрополитами країни своїх родичів була започаткована ще в часи правління у Молдавії перших Мушатинів. Господарі Петру Мушат, Стефан I та Олександр Добрий віддали Молдавську православну митрополію під кормління свого родича Йосифа (Мушата) і навіть конфліктували з Константинопольською патріархією, коли та висунула кандидатом в молдово-влахійські митрополити грека Єремію. У період правління в Молдавії Єремії Могили митрополитом

країни був його брат Георгій (Могила). Не змінилася ситуація й після встановлення в молдавській землі фанаріотського правління. Так, Молдавський митрополит Гавриїл (Калімакі) (1758–1786 рр.), який заступив на першосвятительській кафедрі країни відправленого на покій Якова (Путняну), був братом молдавського господаря Іоанна Теодора Калімакі [14, с. 244].

Найбільш визначним церковним ієрархом Молдавії першої половини ХІХ ст. був, безперечно, митрополит Веніамін, який походив зі знатної боярської родини Костаки-Болдур [17, с. 94-95]. Життєвий шлях цього архієрея може послужити прикладом проходження вихідцем з аристократичної молдавської сім'ї всіх щаблів церковного служіння від ченця до архієрея та дозволяє констатувати, що більшість архієреїв, ігуменів, а також частина священників і ченців Православної церкви Молдавського князівства мала боярське походження [8, с. 28]. Тому боярська верства активно підтримувала церковні інституції матеріально.

Торкаючись питання матеріального забезпечення православних архієрейських кафедр, монастирських обителей та парафіяльних храмів з боку світської влади, необхідно звернути увагу на таку важливу мотивуючу складову матеріального забезпечення як ктиторські зобов'язання. Згідно з приписами церковних канонів та візантійського права, а також молдавського законодавства (яке спиралось також на місцеві правові звичаї), засновник культової споруди (церкви, монастиря) повинен був взяти на себе піклування про її утримання та сприяти подальшому функціонуванню. Для цього, ктитори, старалися забезпечити храм як матеріальними ресурсами, так і церковним начинням, іншими необхідними для богослужіння предметами. За свідченням Д. Кантеміра, «в Молдавії стало звичаєвою нормою для молдавського суспільства, якщо який-небудь господар чи боярин побажає заснувати монастир, то він повинен все своє майно розділити порівну між монастирем і своїми дітьми. Крім цього, він повинен залишити монастирю стільки, скільки залишає кожному зі своїх синів» [2, с. 280].

Та все ж чи не головним мотивом для матеріальних пожертв Православної церкви в Молдавії, як і в інших землях християнського православного Сходу доіндустріальної доби, було релігійне благочестя. Сформоване на основі Святого Письма та творів східних учителів й Отців Церкви, воно проявилось в матеріальних жертвуваннях на користь церковних інституцій з метою спокутування гріхів та спасіння душі, як живих, так і спочилих в Бозі жертводавців.

Безперечно, у цій мотивації відчувається вплив теологічних та есхатологічних уявлень на соціорелігійну свідомість носіїв віри (благочестивих правителів країни, членів їх сімей, бояр), котрі були в переважній більшості православними християнами, які вірили, що загробне життя напругу пов'язане із земними вчинками та спокутуванням своїх гріхів з метою прощення і спасіння душі. Саме на цьому моменті, як на основній причині матеріальних пожертв, зосередив свою увагу російський історик Церкви Ф. Курганов, зазначаючи, що «благочестя давніх господарів та княгинь, бояр та інших осіб всякого звання, поміж інших добрих справ, знаходило вияв також у заснуванні монастирів та наділенні їх майном, рухомим і нерухомим. Метою, як заснування монастирів, так і наділення їх майном завжди була в засновницьких та дарчих грамотах, одна й та сама – «спасіння власної душі і душ батьків та родичів, їх ктиторів та благодійників» [12, с. 138]. Причому невід'ємною складовою таких дарчих грамот була традиційна сакральна формула прокляття, котра вказувала потенційному порушнику на форми покарання, які очікували на нього в земному та потойбічному світі [16, с. 250]. На духовну складову, як одну із мотивацій жертвувань Церкві з боку молдавських воевод вказує, зокрема, грамота господаря Штефана Томші від 5 березня 1623 р. про дарування Солківському монастирю с. Солка у Сучавській волості та с. Фереунь у волості Бекеу. Жертвуючи обителі села та звільняючи її від податків, воевода зазначає: «В ім'я Отця, і Сина і Святого Духа і животворної єдиносущної й нероздільної Трійці. Я, раб владика Господа Бога і Спаси мого, Ісуса Христа, Іо Штефан воевода, Божою милістю, господар Землі Молдавської, син благочестивого Штефана Томші воеводи. Сповідую цим листом нашим всім, хто його побачить або прочитає, як же правимо ми волевиявленням нашим благим, чистим і світлим серцем та Божою допомогою, правимо ми ревно і дивлячись на добрі і благі справи інших святопочилих господарів, які перед нами були, котрі засновували церкви й монастирі на славу страшному й величному імені Бога нашого для їх помилування і укріпивши заради спасіння душ їх вічна пам'ять» [6, с. 33]. Таким чином, основним мотивом цієї грамоти служить визначення, з якою метою були жертвовані господарем святей обителі села та надані привілеї – для спасіння душі.

У другій третині ХІХ ст. в історії Молдавії розпочався новий період у взаєминах державної влади та Церкви. 1841 року молдавський господар Михаїл Стурдза здійснив спробу забрати до державної скарбниці монастирську власність. З цією метою було створено комітет, який отримав право контролю за власністю монастирів, хоча він і був підвідомчий молдавському митрополиту та єпископам. Таким незаконним діям з боку молдавського господаря активно опирався митрополит молдавський Веніамін (Костаки). Спротив владика заходам господаря став причиною його усунення з митрополичої кафедри. У 1844 р. М. Стурдза видав указ про створення особливого

департаменту, який спільно з духовенством повинен був контролювати церковну власність. Того ж року господар звільнив циган-рабів, які належали Церкві або приватним землевласникам. На думку російського дослідника М. Ерундова, це був перший факт втручання світської влади в справи монастирів і Православної церкви, зокрема [11, с. 63–64].

20 січня 1859 р. господарем Молдавії був обраний Олександр Іоан Куза, який за словами Андроника в церковній політиці був «Юліаном Відступником, Левом Ісаврянином, Константином Капронімом» в одній особі. Під час його правління в Молдавському князівстві розпочалася боротьба проти Церкви і взагалі проти всього церковного. Усі зусилля світської влади були спрямовані на те, щоби ослабити і позбавити прав Православну церкву країни, попрайти її вчення, апостольське передання та святі канони [8, с. 254]. При воєводі О.І. Кузі була проведена секуляризація земельних володінь «преклонених монастирів» [11, с. 66–69].

Таким чином, впродовж XV–XIX ст. світська влада в особі господаря потребувала сильного союзника в питаннях внутрішнього управління. Потребувала союзника, котрий своїм авторитетом зміг би стати її опорою в державній політиці. Не викликає сумнівів, що в доіндустріальному суспільстві, такою опорою могла стати і, безперечно, стала панівна в країні Православна церква. Її вплив як на широкі верстви населення, так і на привілейовану частину молдавського соціуму був більш ніж достатнім підтвердженням цього. Зважаючи на це, для зміцнення позицій Церкви в державі світські володарі в особі господаря та боярства, яке входило до державного апарату, почали жертвувати на потреби церковних інституцій значні земельні володіння, предмети культу. Господарі також дарували церквам, монастирям та духовенству різні привілеї.

На рубежі XVI–XVII ст. на теренах Молдавії стала поширюватися практика «преклоніння» місцевих монастирів закордонним православним святиням. У цьому явищі проявилось прагнення молдавських правителів забезпечити засновані ними монастирські обителі від розорення та руйнувань, а також підтримати матеріально визначні православні осередки Сходу. Не останню роль в матеріальному забезпеченні церковних інституцій відіграла характерна для доіндустріальної доби глибока релігійність населення Молдавії. Релігійні почуття спонукали віруючих, особливо тих, які володіли значними матеріальними ресурсами, потурбуватися про спасіння душі та прощення гріхів завдяки пожертвам на користь церковних інституцій.

Список використаної джерел

1. Кантемир Д. Описание Молдавии / Д. Кантемир. – Кишинев, 1973. – 222 с.
2. Кантемир Д. Описание Молдавии: Факсимиле, латинский текст и русский перевод Стурдзовского списка / Д. Кантемир / сост. и общая ред. Н. Л. Сухачева; пер. с лат. А. В. Андреева и Е. В. Шевцовой. – СПб.: Нестор-История, 2011. – 434+CDVс.
3. Костин М. Летопись земли Молдавской / Мирон Костин; пер. с молд.: Михаила Лупашко. – Кишинев: Б. и., 2014. – 192 р.
4. Парфеній, инок. Сказаніе о странствіи и путешествіи по Россіи, Молдавіи, Турціи и Святой земль. – М.: Въ типографіи Александра Семена, 1856. – Ч. 3. – 224с.
5. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare/ Publicate de M. Costăchescu. – Iasi: Viata Romanesca, 1931. – Vol. I. – 557с.
6. Documenta Romaniae Historica. Seria A Moldova (1623–1625) / Volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. – București: editura academei România, 2006. – Vol. XVIII. – 679 р.
7. Алексанян О. Армяне и армянская церковь в Молдавии // Из истории армяно-украинских, венгерских и молдавских отношений (Сборник статей и материалов) / Сост. К. Хачатрян и О. Алексанян. – Ереван: Институт истории, 2012. – С. 167–176.
8. Арсеній, єпископ Псковскій. Исследование и монографіи по истории Молдавской церкви.- СПб.: Типографія Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1904. – 583 с.
9. Бабий А. И. Православие в Молдавии: история и современность / А. И. Бабий. – Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1988. – 86 с.
10. Герд Л. Секуляризация имений восточных монастырей и церквей в Валахии и Молдавии в начале 1860-х гг. и Россия / Л. Герд // Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви. – 2014. – Вып. 6(61). – С. 7–34.
11. Ерундов Н. А. Секуляризация монастырской собственности в объединенном княжестве Валахии и Молдавии при князе Александре Кузе (1859–1866) / Н. А. Ерундов // Христианские чтение. – № 2–3. – 2014. – С. 62–83.
12. Курганов Ф. А. Наброски и очерки по истории Румынской Церкви / Ф. А. Курганов. – Казань: Тип. Имп. Ун-та, 1899. – 1048 с.
13. Пригарин А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. / А. А. Пригарин. – Одесса-Измаил-Москва: «СМИЛ» – «Археодоксия», 2010. – 528 с.
14. Чучко Д. Взаимоотношения государства и церкви в Молдавском княжестве в период правления фанариотов / Д. Чучко // Русин. – Кишинев: Русь, 2014. – № 2(36). – С. 239–248.
15. Чучко Д. Заснування Православної Молдавської митрополії в Сучаві та єпископств в Романі й Радівях / Д. Чучко // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / Д. Чучко. – Чернівці: Прут, 2008. – Т.1 (25). – С. 321–326.
16. Чучко М. «И взят Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного кліру населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу) / М. К. Чучко. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 368 с.
17. Bobulescu C. Din viața mitropolitului Veniamin Costachi. Neamul, copilărie, tinerețea și episcopatul / C. Bobulescu. – Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1933. – 162 p.

Дмитрий Чучко

МАТЕРИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА ЦЕРКОВНЫХ ИНСТИТУЦИЙ СО СТОРОНЫ ГОСПОДАРЕЙ МОЛДАВИИ В XV–XIX ВВ.

В статье автор рассматривает комплекс проблем, связанных с практикой материальной поддержки церковных институций молдавскими правителями в XV–XIX вв. Также анализируются основные виды материального обеспечения Православной церкви в Молдавии ее правителями относительно целей и причин дарений. Кроме того, освещается, в контексте материальной поддержки церковных институций со стороны господарей Молдавии, вопрос практики «преклонения» местных монастырей заграничным православным святыням, которая начала распространяться на территории Молдавии на рубеже XVI–XIX вв.

Ключевые слова: материальная поддержка, церковные институции, Молдавия, господарь, «преклоненные» монастыри.

Dmytro Chuchko

MATERIAL SUPPORT FOR CHURCH INSTITUTIONS ON THE PART OF THE PRINCES OF MOLDAVIA IN THE XV–XIX CENTURIES

In the article, the author examines a complex of issues concerning the practice of providing material support for church institutions by Moldavian rulers in the XV–XIX centuries. As well, basic types of material support for the Orthodox Church in Moldavia by her rulers are analyzed according to the purposes of and reasons for donations. Furthermore, the problem of subordination of local monasteries to orthodox religious institutions (holy places) abroad, which began to spread on the territory of Moldavia at the turn of the XVI–XIX centuries, is covered in the context of material support for church institutions on the part of the princes.

Key words: material support, church institutions, Moldavia, prince, «subordinated» monasteries.

УДК 94:282/288(477) «15»

Ольга Блищик

ШЛЯХИ ПРОНИКНЕННЯ РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В XVI СТ.

У статті простежено шляхи проникнення реформаційних ідей на українські землі в XVI ст. Вагоме місце серед них посідають торгівельні, освітньо-культурні зв'язки і міграційні рухи населення. Частково розкрито місце українських земель в загальноєвропейському просторі. Окремі аспекти поширення Реформації дозволяють з'ясувати причини існування протестантизму в Україні на її сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: Реформація, реформаційні ідеї, протестантизм, протестанти, українські землі.

В Україні, втім, як і в будь-якій середньовічній державі існувала потреба налагодження економіко-культурних зв'язків із центральноєвропейськими і західноєвропейськими країнами, яка неминуче формувала, особливо в західних регіонах розселення українства, схильність до запозичення культурних надбань. Це й уможливило проникнення в Україну реформаційних ідей, які стали, на нашу думку, каталізатором національного відродження та культурного розвитку.

Проблему генезису Реформації на українських землях висвітлено в працях таких науковців, як Я. Тазбір, В. Пліс, М. Дмитрієв, С. Черкасов [1–4]. У своїх наукових роботах вони детально розглядали передумови, причини, а також шляхи проникнення реформаційних ідей на польсько-українські землі в XVI ст. Важливими в дослідженні цього питання є роботи В. Микитась, В. Любашенко [5–6].

Головними завданнями наукової розвідки є характеристика основних шляхів проникнення реформаційних ідей на українські землі та доведення, що їх асиміляція не є закономірністю, адже в східнопольських землях були всі необхідні умови для їх появи.

Одним із магістральних шляхів проникнення реформаційних ідей на територію Польської держави стала закордонна еміграція.

Викликане Реформацією у західноєвропейських країнах різке протистояння новоутворених протестантських громад із світською владою та Католицькою церквою призвело до початку перших переслідувань дисидентів на території Західної Європи. Загострення ситуації, спровоковане